

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI AQOLI DAROMADLARI KO‘RSATKICHLARINING STATISTIK TAHLILI

Mehriddinova Mohlaroyim Mehriddin qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Akbarova Barno

E-mail: mehriddinovamohlaroyim6@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada O‘zbekiston Respublikasi aholisining daromadlari va iste’mol xususiyatlari statistika metodlari asosida izchil tadqiq etilgan. Tadqiqotda aholi daromadlarining tarkibiy tuzilishi, ularning shakllanish manbalari, iste’molning mazmuni va mintaqaviy darajadagi tafovutlari chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, daromadlarning taqsimotidagi tendensiyalar, real daromad ko‘rsatkichlarining dinamikasi va iste’mol xarajatlarining asosiy tarmoqlari ilmiy nuqtai nazardan o‘rganilgan. Tadqiqot jarayonida O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasining rasmiy ma’lumotlari, xalqaro tashkilotlarning analitik hisobotlari, shuningdek, ilmiy adabiyotlardagi metodologik yondashuvlar asosida tahlillar amalga oshirilgan. Statistik tahlil, dinamik qiyoslash va strukturaviy baholash usullari yordamida daromad va iste’molning o‘zgarish tendensiyalari aniqlandi, ularning aholi turmush darajasiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar sistematik ravishda tavsiflangan.

Tadqiqot natijalari asosida aholi daromadlarini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan barqaror oshirishga, iste’molni muvozanatlashtirishga qaratilgan takliflar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola materiallari davlat siyosatini ishlab chiqadigan organlar, ilmiy-tadqiqot institutlari mutaxassislari, shuningdek, iqtisodiyot sohasidagi tadqiqotchilar uchun amaliy ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Aholi daromadlari, iste’mol tuzilmasi, daromad manbalari, statistik ko‘rsatkichlar, real daromad dinamikasi, prognozashtirish.

Аннотация: В данной научной статье последовательно исследованы доходы населения Республики Узбекистан и особенности их потребления на основе статистических методов. В работе проведен глубокий анализ структурного состава доходов населения, источников их формирования, содержания

потребления и региональных различий на территориальном уровне. Кроме того, с научной точки зрения изучены тенденции распределения доходов, динамика показателей реальных доходов и основные направления расходов на потребление. В процессе исследования использованы официальные данные Государственного комитета Республики Узбекистан по статистике, аналитические отчеты международных организаций, а также методологические подходы, представленные в научной литературе. С применением методов статистического анализа, динамического сравнения и структурной оценки выявлены тенденции изменения доходов и потребления, а также систематически описаны факторы, влияющие на уровень жизни населения.

На основе результатов исследования разработаны практические рекомендации и предложения, направленные на социально-экономически устойчивое повышение доходов населения и сбалансирование потребления. Материалы статьи могут иметь практическое значение для органов, формирующих государственную политику, специалистов научно-исследовательских институтов, а также исследователей в области экономики.

Ключевые слова: доходы населения, структура потребления, источники доходов, статистические показатели, динамика реальных доходов, прогнозирование.

Annotation: This scientific article systematically examines the population's income and consumption patterns in the Republic of Uzbekistan using statistical methods. The study provides an in-depth analysis of the structural composition of household income, its sources of formation, consumption characteristics, and regional disparities at the territorial level. Furthermore, the research explores, from a scientific perspective, the trends in income distribution, the dynamics of real income indicators, and the key directions of consumer expenditures.

The study relies on official data from the State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics, analytical reports from international organizations, and methodological approaches presented in the academic literature. Through the application of statistical analysis, dynamic comparison, and structural assessment

methods, the research identifies trends in income and consumption changes while systematically describing the factors influencing the population's standard of living.

Based on the findings, practical recommendations and proposals have been developed to ensure the socially and economically sustainable growth of household income and a balanced approach to consumption. The materials presented in this article may be of practical significance for policymakers, specialists at research institutions, and scholars in the field of economics.

Keywords: household income, consumption structure, income sources, statistical indicators, real income dynamics, forecasting.

Kirish

Aholi daromadlari va iste'moli mamlakat iqtisodiyotining muhim ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, u aholi farovonligi hamda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik darajasini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar va bozor munosabatlariga o'tish jarayoni aholi daromadlarining shakllanishi va iste'mol tuzilmasida sezilarli o'zgarishlarga olib kelmoqda. Mamlakatda ishlab chiqilayotgan iqtisodiy strategiyalar va ijtimoiy dasturlar aholi daromadlarini oshirish hamda iste'mol darajasining barqarorligini ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi va xalqaro tashkilotlar ma'lumotlariga ko'ra, aholi daromadlarining asosiy qismini mehnat haqi, tadbirkorlik daromadlari, ijtimoiy to'lovlar va boshqa manbalar tashkil etadi. So'nggi yillarda iqtisodiy o'sish natijasida real daromadlarning oshishi kuzatilayotgan bo'lsa-da, iste'mol tarkibida ham muayyan o'zgarishlar sodir bo'layotgani qayd etilmoqda. Xususan, aholi daromadlarining katta qismi oziq-ovqat mahsulotlari va asosiy iste'mol tovarlariga yo'naltirilmoqda, bu esa uy xo'jaliklarining iqtisodiy holatini aks ettiruvchi muhim ko'rsatkich hisoblanadi.

Mamlakatda aholi daromadlarini oshirishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, mehnatga haq to'lash tizimini takomillashtirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish va ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirish orqali aholining turmush darajasini yanada yaxshilash

maqsad qilingan. Shu bilan birga, iste'mol talabining ortishi ichki bozor rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi aholisi daromadlari va iste'molining statistik tahlili amalga oshiriladi. Tadqiqot doirasida daromadlarning shakllanishi, taqsimlanishi va iste'mol tuzilmasiga ta'sir etuvchi omillar o'rganilib, mavjud tendensiyalar hamda mavjud muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, aholining iqtisodiy farovonligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

MAVZUSIDAGI ADABIYOTLAR TAHLILIIY SHARHI

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida O'zbekiston Respublikasi aholisining daromadlari va iste'moli masalalari iqtisodiy taraqqiyot, ijtimoiy farovonlik va turmush darajasining shakllanishi kontekstida tadqiq etilgan. Ushbu bo'limda mavzu bilan bog'liq ilmiy manbalar, davlat statistik ma'lumotlari va xalqaro tashkilotlarning analitik hisobotlari tizimli tarzda baholangan.

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi tomonidan har yili nashr etiladigan aholi daromadlari va iste'moli bo'yicha rasmiy hisobotlar muhim statistik ma'lumotlarni taqdim etadi. 2024-yilgi hisobotda aholining real daromadlari dinamikasi, iste'mol tarkibining o'zgarishi va mintaqaviy darajadagi taqsimlanishi chuqur o'rganilgan. Hisobot ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda aholi daromadlarining asosiy manbalarini mehnat haqi, tadbirkorlik faoliyati daromadlari va ijtimoiy to'lovlar tashkil qilmoqda.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) va Jahon Banki kabi xalqaro institutlar tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlarda O'zbekistonda daromadlarning taqsimlanishi, iste'mol darajasi va ularning iqtisodiy siyosat bilan bog'liqligi tahlil qilingan. Ayniqsa, Jahon Bankining 2023-yilgi hisobotida aholi daromadlarining o'sishi va iste'molning barqarorligi mamlakatning makroiqtisodiy strategiyasi bilan uzviy bog'liqligi ta'kidlangan. Ushbu tadqiqotlar daromadlarning noyob taqsimlanishi, urbanizatsiya jarayonlari va ichki talabning shakllanishi kabi muhim omillarga alohida e'tibor qaratadi.

Mavzuga oid mahalliy ilmiy adabiyotlar ham aholi daromadlari va iste'moli masalalarini keng qamrovda yoritadi. Masalan, Karimov S. va Jo'rayev M. (2022)

tomonidan yozilgan “O‘zbekistonda mehnat bozori va daromadlar tahlili” asarida aholining real daromadlari dinamikasi, ularning iste’mol xarakteristikasiga ta’siri va iqtisodiy islohotlarning ushbu jarayonlarga ta’siri tizimli ravishda tadqiq etilgan.

Rahimova N. (2021) tomonidan nashr etilgan “Iqtisodiy farovonlik va aholi daromadlari” monografiyasida esa aholining iqtisodiy imkoniyatlari, daromadlarning barqarorligi va iste’mol tarkibining o‘zgarishi masalalari ilmiy metodologiya asosida o‘rganilgan. Asarda daromadlarning taqsimlanishidagi tendensiyalar va iste’mol odatlarining evolyutsiyasi asosiy e’tibor markazida joylashgan.

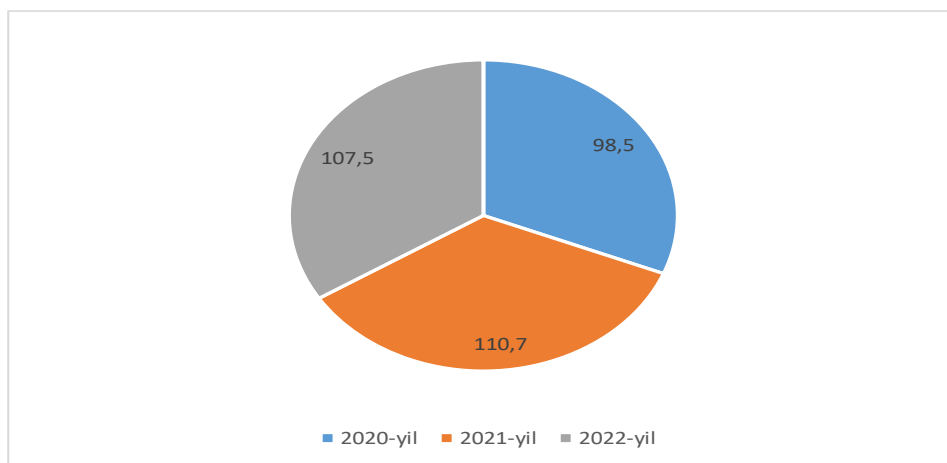
Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan qonun hujjatlari (masalan, “Aholi bandligi to‘g‘risida”gi Qonun va “Ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish” dasturi) aholi daromadlarini rag‘batlantirish va iste’molni tartibga solish mexanizmlarini belgilab beruvchi hujjatlar sifatida tahlil qilingan. Ushbu me’yoriy hujjatlar daromadlarning shakllanishi va iste’mol darajasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillar sifatida qiymatlangan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot O‘zbekiston Respublikasida aholi daromadlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar asosida statistik tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, quyidagi metodologik yondashuvlar asosida amalga oshiriladi: ma’lumotlar manbalarini aniqlash, deskriptiv tahlil, trend tahlili, hududiy taqqoslash, korrelatsion va regressiya tahlili.

Tahlil va natijalar

Aholi daromadlari mamlakat iqtisodiyotining muhim ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lib, iqtisodiy farovonlik va ijtimoiy barqarorlik darajasini aks ettiradi. O‘zbekiston Respublikasi bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonida aholi daromadlarining shakllanishi va taqsimlanishida sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Ushbu tahlil orqali aholi daromadlarining asosiy tarkibi, ularning o‘sinh sur’atlari va iste’mol tuzilishiga ta’sir etuvchi omillar o‘rganiladi.

1-rasm. Aholi jon boshiga umumiy daromadlarning real o'sishi (2020-2022 yy)

Yuqoridagi rasmda ko'rishimiz mumkinki, aholi jon boshiga umumiy daromadlarning real o'sishida 2021-yilda 2020-yilga nisbatan 12.2 oshganligini va 2022-yilda esa 3.2 foizga tushganligini ko'rishimiz mumkin.

Aholi jon boshiga umumiy daromadlar (2023-yilning yanvar-dekabr oylari bo'yicha dastlabki ma'lumotlar)

2-rasm. Aholi jon boshiga umumiy daromadlar (2023-yil dekabr oyiga nisbatan)

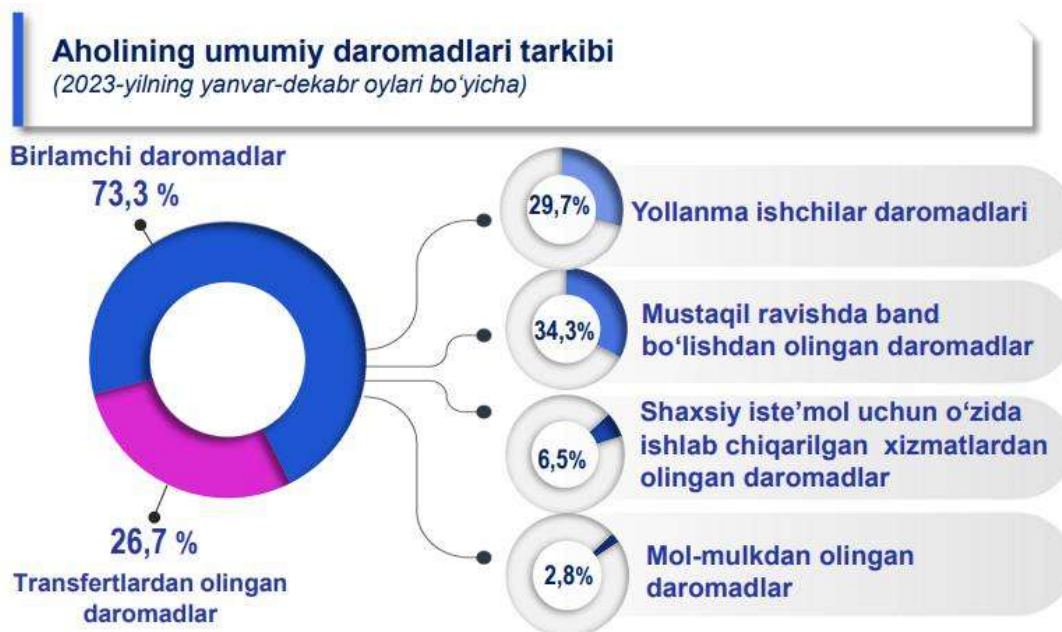
2023-yil yanvar-dekabr oylaridagi dastlabki ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida aholi jon boshiga umumiy daromadlar **20,0 million** so'mni tashkil etgan. Ushbu ko'rsatkich mamlakat iqtisodiyotining aholi daromadlariga ta'sirini baholash uchun muhim ahamiyatga ega.

Nominal o'sish sur'ati:

Aholi jon boshiga umumiy daromadlarning nominal o'sish sur'ati **112,6%** ga yetgan. Bu shuni anglatadiki, 2022-yilga nisbatan daromadlar **12,6%** ga oshgan. Nominal o'sish inflyatsiya omillarini hisobga olmagan holda hisoblanadi, ya'ni faqat daromadlarning nominal qiymatdagi o'sishini aks ettiradi.

Real o'sish sur'ati:

Aholi jon boshiga umumiy daromadlarning real o'sish sur'ati **102,4%** ni tashkil qilgan. Bu esa inflyatsiya ta'siri hisobga olingandan keyingi haqiqiy daromad o'sishidir. Agar inflyatsiya darajasi yuqori bo'lsa, nominal o'sish yuqori bo'lishiga qaramay, real o'sish past bo'lishi mumkin. 2023-yilda real o'sish **2,4%** ni tashkil etgani shuni ko'rsatadiki, inflyatsiya darajasi nominal daromadlarning katta qismini "yutib yuborgan".

3-rasm. Aholi umumiy daromadlari tarkibi (2023-yil dekabr oyiga nisbatan)

2023-yil yanvar-dekabr oylarida O'zbekiston Respublikasi aholisi daromadlari tarkibi quyidagi asosiy komponentlardan shakllangan:

1. Birlamchi daromadlar (73,3%)

Aholining asosiy daromad manbai mehnat haqi va tadbirkorlik faoliyatidan tushumlar hisoblanadi. Ushbu daromadlar quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- **Mustaqil mehnat faoliyatidan olingan daromadlar (34,3%)** – Shaxsiy biznes va tadbirkorlik bilan shug'ullanadigan aholi ulushi yuqori bo'lib, umumiy daromad tarkibida muhim o'rin egallaydi.
- **Yollanma ishchilar daromadlari (29,7%)** – Mehnat shartnomasi asosida faoliyat yurituvchi ishchilarning daromadlari bo'lib, bandlik darajasining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

• **Shaxsiy iste'mol uchun ishlab chiqarilgan xizmatlardan olingan daromadlar (6,5%)** – Aholining o'z ehtiyojlari uchun ishlab chiqargan mahsulot va xizmatlaridan hosil bo'ladigan daromadlar bo'lib, ularning iqtisodiy samaradorligi nisbatan past.

• **Mol-mulkdan olingan daromadlar (2,8%)** – Ko'chmas mulkni ijaraga berish, dividendlar va foiz daromadlari kabi passiv daromad manbalari bo'lib, ularning umumiy daromadlardagi ulushi kichik miqdorni tashkil etadi.

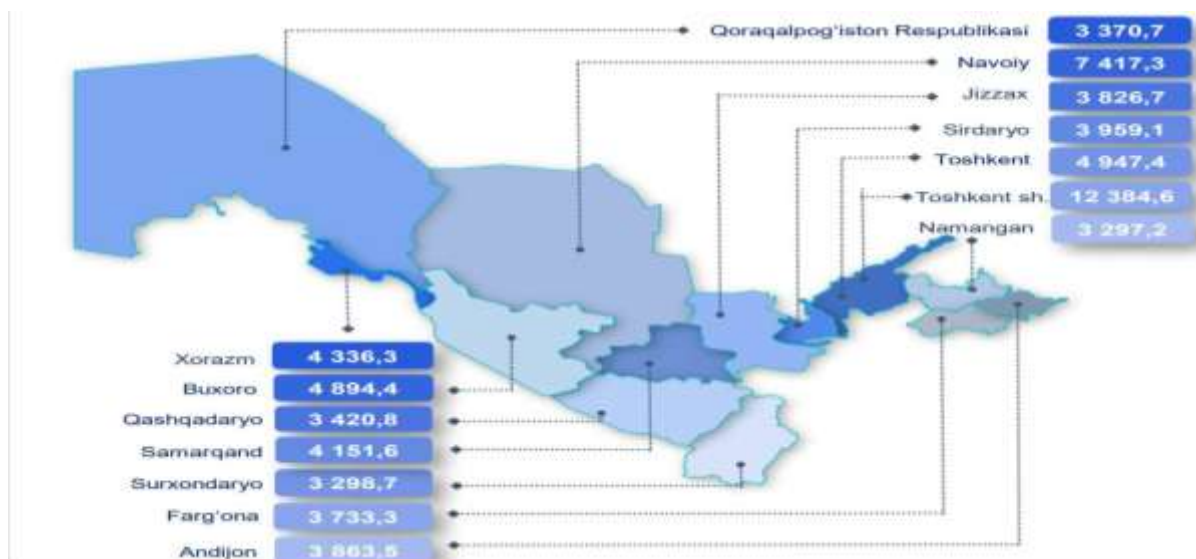
2. Transfer daromadlari (26,7%)

Transfer shaklidagi daromadlar turli ijtimoiy to'lovlar va mablag'larni o'z ichiga oladi:

• **Pensiylar, nafaqalar va ijtimoiy yordam to'lovlari** – Davlat tomonidan aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlash maqsadida ajratiladigan mablag'lar.

• **Xorijdan pul jo'natmalari** – Migrantlar tomonidan yuborilgan mablag'lar aholining iqtisodiy farovonligini oshirishda muhim o'rin tutadi.

Mazkur ko'rsatkichlar aholining turmush darajasi, ijtimoiy himoya tizimi hamda mamlakat iqtisodiy barqarorligini aks ettirib, iqtisodiy rivojlanish istiqbollarini tahlil qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

4-rasm. Hududlar bo'yicha aholi jon boshiga umumiy daromadlar hajmi (2024-yil yanvar-mart, ming so'mda)

Mazkur rasmda O'zbekiston Respublikasi hududlari bo'yicha aholi jon boshiga to'g'ri keladigan umumiy daromadlar hajmi o'rganilib, mintaqalar orasidagi tafovutlar

tahlil qilinadi. 2024-yilning yanvar-mart oylarida hududlar kesimida aholi daromadlari darajasida sezilarli farqlar kuzatilgan.

1. Eng yuqori daromadli hududlar: Toshkent shahri – 12 384,6 ming so‘m. Toshkent shahri mamlakatning iqtisodiy markazi bo‘lib, sanoat, moliya va xizmat ko‘rsatish sohalarining rivojlanganligi sababli eng yuqori daromad ko‘rsatkichlariga ega. Ish haqlari va biznes daromadlari yuqori darajada shakllangan. Navoiy viloyati – 7 417,3 ming so‘m. viloyatida tog‘-kon sanoati va yirik sanoat korxonalari iqtisodiy samaradorlikni ta‘minlab, aholining daromadlari nisbatan yuqori bo‘lishiga xizmat qilmoqda.

2. O‘rtacha daromadli hududlar: Buxoro – 4 894,4 ming so‘m, Toshkent viloyati – 4 947,4 ming so‘m, Xorazm – 4 336,3 ming so‘m, Samarqand – 4 151,6 ming so‘m

Mazkur hududlarda iqtisodiy rivojlanishning asosiy yo‘nalishlari sifatida qishloq xo‘jaligi, sanoat va xizmat ko‘rsatish tarmoqlari yetakchilik qilmoqda. Ish o‘rinlari yaratish va biznes faoliyatini rivojlantirish orqali aholining real daromadlari barqaror o‘sish tendensiyasiga ega.

3. Eng past daromadli hududlar: Qoraqalpog‘iston – 3 370,7 ming so‘m, Jizzax – 3 826,7 ming so‘m, Sirdaryo – 3 959,1 ming so‘m, Namangan – 3 297,2 ming so‘m, Qashqadaryo – 3 420,8 ming so‘m, Surxondaryo – 3 298,7 ming so‘m, Farg‘ona – 3 733,3 ming so‘m, Andijon – 3 863,5 ming so‘m. Bu hududlarda aholi daromadlari asosan qishloq xo‘jaligiga bog‘liq bo‘lib, sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalari nisbatan kam rivojlangan. Ishlab chiqarishning pastligi, investitsiyalar hajmining cheklanganligi va yangi ish o‘rinlari yaratishdagi qiyinchiliklar aholining daromadlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Xulosa va tavsiyalar

Mazkur tadqiqot O‘zbekiston Respublikasida aholi daromadlari va iste‘moli bo‘yicha statistik tahlil o‘tkazish orqali hududiy va iqtisodiy tafovutlarni o‘rganishga qaratilgan. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, sanoat va xizmat ko‘rsatish tarmoqlari rivojlangan hududlarda aholi daromadlari nisbatan yuqori bo‘lsa, qishloq xo‘jaligiga asoslangan mintaqalarda ushbu ko‘rsatkich past darajada qolmoqda. Hududlar

oʻrtasidagi daromad tafovutlarini qisqartirish hamda aholining farovonligini oshirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

• **Hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish** – sanoat va xizmat koʻrsatish sohalarini kengaytirish orqali daromad manbalarini koʻpaytirish va hududiy iqtisodiyotni muvozanatli rivojlantirish.

• **Kichik va oʻrta biznesni qoʻllab-quvvatlash** – ayniqsa, past daromadli hududlarda tadbirkorlik subyektlari uchun imtiyozli kreditlar ajratish va investitsiyalarni ragʻbatlantirish orqali iqtisodiy faollikni oshirish.

• **Innovatsion texnologiyalarni joriy etish** – qishloq xoʻjaligi va sanoat tarmoqlarida ilgʻor texnologiyalarni tatbiq etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish.

• **Hududiy bandlikni oshirish** – yuqori ish haqli ish oʻrinlarini yaratish orqali aholi bandligini taʼminlash va ishchi kuchi migratsiyasini kamaytirish.

• **Moliyaviy savodxonlikni oshirish** – aholi daromadlarini samarali boshqarish uchun moliyaviy taʼlim dasturlarini keng joriy etish va ommaviy axborot vositalari orqali targʻib qilish.

• **Transport va infratuzilmani rivojlantirish** – iqtisodiy jihatdan kam rivojlangan hududlarda infratuzilmani yaxshilash, aholi uchun ishchi oʻrinlari va biznes imkoniyatlariga kengroq yoʻl ochish.

Yuqorida taklif etilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali hududlar oʻrtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish, aholi daromadlarini barqaror oʻstirish va turmush darajasini yaxshilash imkoniyati yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi.
<https://stat.uz/uz>
2. Abduraxmanov Q.X., va boshqalar. Demografiya. Darslik. - T.: «Fan va texnologiya», 2014.-368 b.
3. Boʻrieva M.R., Tojiev Z.N., Zokirov S.S. Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. – T.: Tafakkur, 2011. – 159 b.

4. Akbarova B. Sh. O‘ZBEKISTONDA AHOLI TURMUSH DARAJASINI STATISTIK TAHLILI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – T. 24. – C. 204-212.

5. Akbarova B. Sh. MAMLAKAT IQTISODIYOTI RIVOJLANISHIDA YOSH TADBIRKORLARNING TUTGAN O‘RNI //Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari. – 2025. – T. 40. – №. 1. – C. 173-180.

4. Jahon banki "O'zbekiston iqtisodiy korinishi". Rasmiy hisobot (2023)